

SOCIO-EKONOMICKÉ POZADIE GENÉZY
HOSPODÁRSKEJ SFÉRY V RAKÚSKO-
-UHORSKU NA PRELOME 18. A 19. STOROČIA

SOCIO-ECONOMIC BACKGROUND OF THE GENESIS OF
ECONOMIC SPHERE IN THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE
AT THE TURN OF 18TH AND 19TH CENTURIES

PETER ČAJKA*
JURAJ KALICKÝ**

ABSTRACT

The article is aimed at giving an insightful unique perspective on the birth and historical development of the Slovak economy and economic relations in the 18th and the beginning of 19th century as still being the part of the erstwhile Austro-Hungarian Empire. The main goal of the study is to point to the attempts for solution of existantial and fundamental social and economic country's issues during the particular revolutionary periods and stages when being progressively incorporated into the modern European system of that time via the switch from the agricultural-craft character to a higher industrial economic level, simultaneously changing then condi-

---

* Doc. PhDr. Peter Čajka, Ph.D., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici; correspondence address: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia; e-mail: peter.cajka@umb.sk

** PhDr. Juraj Kalický, Ph.D., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici; correspondence address: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia; e-mail: juraj.kalicky@umb.sk

tions for further development of the Slovak national political movement and social development of the society within the respective region.

KEY WORDS

social-economic backwardness, economic boost, national market, industrial infrastructure, conservative-liberal tendencies

ÚVOD

Hospodársky systém je spôsob organizácie a stupeň vyspelosti hospodárstva, pre ktorého vývoj sú dôležité vonkajšie podmienky (veľkosť domáceho trhu, surovinové zdroje, geografická poloha krajiny, etc.), ako aj vnútorné podmienky (organizačné rámce, forma vlastníctva výrobných prostriedkov, formy štátnych intervencií), t.j. podmienky, ktoré sú v úzkom prepojení na politický systém. Pre klasifikáciu hospodárskych systémov zohrávajú kľúčovú úlohu podmienky ako: stupeň rozvoja výrobných faktorov (pracovná sila, stupeň industrializácie, technologická úroveň), forma vlastníctva, t.j. vlastníctvo štátne, družstevné alebo súkromné. V neposlednom rade je to forma rozhodovacích procesov, hierarchia hodnôt, ktorými sú hospodársky rast, stabilita, udržanie pozície v rámci hospodárskej súťaže¹.

Habsburská monarchia v začiatkoch protinapoleónskych vojen prežívala vojnovú konjunktúru. Na Slovensku sa prejavila predovšetkým v poľnohospodárstve, čo však spôsobilo násilné odoberanie poddanskej pôdy a na druhej strane, zvyšovanie poddanských povinností. Napriek zvýšeným príjmom iba málo feudálnych vlastníkov modernizovalo svoju hospodárstvo, títo však trvali na bezplatnej poddanskej robote. Konjunktúra sa prejavila aj v železiarstve, pričom polovicu uhorskej produkcie zabezpečovali podniky v Gemeri, ale významnú aj železiarne na Pohroní a východnom Slovensku. Vojnová konjunktúra spôsobila posledný rozkvet cechovej výroby a s ním spojeného kupectva. Bol to aj zlatý vek domácej výroby a podomového obchodu, ako základne vzniku slovenskej maloburžoázie a jej inteligencie, ktorá sa stala vedúcou silou spoločenských pohybov v prvej polovici 19. storočia.

OSVIETENSKÉ REFORMY A HOSPODÁRSKA KONJUNKTÚRA

Napriek osvietenským reformám koncom 18. storočia a hospodárskej konjunktúre začiatkom 19. storočia nedošlo na území Uhorska k vytvoreniu národných ekonomík a národných štátov. Preto národooobrodenecká inteli-

---

¹ K. Žaloudek, 1999. *Encyklopedie politiky*. Libri, Praha 1999. ISBN 80-85983-75-3, s. 150–151.

gencia za faktor zjednotenia viac považovala jazyk. Ako jednu z kľúčových postáv by sme tu mohli spomenúť Jozefa Ignáca Bajzu (1755–1836). V krajine po štátnom bankrote v r. 1811 bolo potrebné predovšetkým riešiť ťažkú hospodársku situáciu. Keď uhorský snem v r. 1811–1812 odmietol znášať polovicu štátneho dlhu monarchie, panovník ho rozpustil a nezvolal na celých trinásť rokov.

Júlová revolúcia vo Francúzsku v roku 1830 povstanie šľachty na východnom Slovensku v r. 1831 vynútili hľadanie hlbokých východísk z hlbkej krízy feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov aj v Uhorsku. Toto hľadanie vyústilo do reformných snáh popredného uhorského aristokrata Š. Séčeniho (1791–1860). Navrhol uskutočniť reformy najmä v oblasti feudálnej držby, zrušením zákazu scudzenia šľachtickej pôdy a oslobodenia roľníkov z poddanskej závislosti. Pre preniknutie kapitalistických prvkov do výroby mala mať mimoriadny význam daňová reforma a zavedenie úveru. Svoje názory rozviedol v dielach Hitel (1830) a Világ (1831), ktorých recenziu uverejnil aj Ľudovít Štúr. Autor vo svojom diele za kľúčový problém uhorskej ekonomiky pokladal nedostatočný prílev zahraničného kapitálu, t.j. zahraničných úverov. Vo svojom druhom diele poukázal na silné feudálne prežitky najmä mnohé bariéry spojené so zaostalým stoličným systémom, ktorý však stredná šľachta pokladala za poslednú záchranu pred silnejúcim viedenským centralizmom a hnutím poddaných.

ROZDELENIE HABSBURSKEJ MONARCHIE – EKONOMICKÉ DOPADY A POTREBA REFORIEM

Pre obdobie slovenského národného obrodovania, predovšetkým v jeho prvej fáze v r. 1780–1820, bolo príznačný úpadok feudalizmu a prvé pokusy o nástup kapitalistických pomerov, čo malo byť sprevádzané s tendenciou postupnej premeny rodiacej sa slovenskej národnosti na moderný národ. Práve vývoj slovenskej národnosti bolo výrazne determinovaný nízkym stupňom hospodárstva a občiansko-spoločenskou zaostalosťou. Jedným z kritických momentov v plánovanom hospodárskom a spoločenskom vývoji bol fakt, že Slovensko ako také v rámci Uhorska nepredstavovalo vyhranený administratívno-politický celok. V čase rozdelenia habsburskej monarchie na dve časti roku 1867, t.j. duálny štát Rakúsko a Uhorsko, mali oba štáty niekoľko spoločných charakteristík: panovníka, ministerstvo financií, zahraničia a vojny. Ostatné politické a hospodárske záležitosti si spravovali samostatne. Pre Slovákov znamenal dualizmus nielen obdobie národnostného útlaku, ale aj prehlbovanie rozdielov medzi oboma časťami,

pretože Uhorsko bolo na 60% poľnohospodárskou krajinou. Nepriaznivé hospodárske a politické pomery nútili mnohých Slovákov vystahovať sa za prácou do zahraničia. Do roku 1914 odchádza z Uhorska pol milióna obyvateľov. V takomto stave bolo Rakúsko – Uhorsko zastihnuté 1. svetovou vojnou, ktorá vypukla 28 júna 1914.

Tereziánske reformy reflektovali politické usporiadanie v rámci rakúsko-uhorského dualizmu. Plány cisára Jozefa II (1741–1790) túto skutočnosť brali na vedomie oveľa menej a zjavne smerovali k užšiemu začleneniu Uhorska do sústavy zemí celej habsburskej monarchie. Je však možné od konca 18. storočia pozorovať isté opačné tendencie, keď umŕtvenie osvietenecského reformizmu znovu prevážilo snahy o zdôraznenie uhorskej svojbytnosti a vytvorenie moderného uhorského štátu ako nezávislého subjektu politickej moci. Vedľa snahy o zdôrazňovanie nacionálne maďarského obsahu uhorskej štátnosti hrali veľkú úlohu tiež pokusy o riešenie naozaj vážnych sociálnych a hospodárskych otázok krajiny. Na rozdiel od českých a rakúskych krajín, si celé Uhorsko vrátane Slovenska v omnoho väčšej miere zachovávalo poľnohospodársko-remeselnícky charakter s pomerne stabilizovanou spoločenskou štruktúrou. Okrem niekoľkých magnátskych rodov nielenže pretrvával, ale dokonca evidentne rástol počet slobodných drobných a stredných šľachticov. Tieto pomerne značne početné vrstvy slobodného obyvateľstva ovplyvňovali život jednotlivých komítátov – kráľovských žúp a stáli sa nositeľom ako konzervatívnych, tak aj liberálnych tendencií. Takže práve v takého sociálno-politické prostredie, a nie meštiacke predstavovalo korene novodobej uhorskej politiky. V prvej polovici 19. storočia sa počet obyvateľov zvýšil a dosiahol číslo takmer 2,3 milióna. Tomuto priaznivému populačnému vývoju nezodpovedal ani zďaleka nezodpovedal rozvoju hospodárstva².

Rakúsko-uhorský dualizmus z roku 1867 podstatne mení podmienky ďalšieho rozvoja slovenského národného hnutia, a tým na dlhšie obdobie znemožňuje ďalšie možnosti uskutočnenia užšej kultúrnej či politickej česko-slovenskej vzájomnosti. Aktivity národné hnutia sú tak výlučne odkázané na tzv. prirodzenú pôdu uhorského štátu. Všetky predstavy, ktoré sa týkali panslavizmu alebo austroslavizmu v rokoch 1848 a 1849, sa v období reštaurácie štátneho politického systému v priebehu 50 rokov javia ako značne politicky nereálne. Slovensko sa tak nestáva samostatným Okolím, skôr okrajovým územím, a to ako v politickom, tak aj hospodárskom zmysle slova.

---

² O. Urban, 1991. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1991. ISBN 80-2050193-2, s. 153.

Ťažisko štátneho života ostáva v centre Uhorska, a to predovšetkým v jeho hlavnom meste Budapešti – centrum politického a kultúrneho života. Toto centrum v tom čase úspešne plní funkciu komerčného a výrobného centra celého Uhorska, čím vytvára konkurenčné miesto s druhým centrom monarchie – Viedňou. Ak vezmeme do úvahy dovtedy existujúce tradície remesiel a manufaktúrnej výroby, surovinovú základňu, možnosti dopravy, potenciál kvalifikovaných pracovných síl, priebeh priemyselných zmien v prvej polovici 19. storočia, dôjdeme k záveru, že vývoj a priebeh priemyselnej revolúcie bol v Rakúsko-Uhorskej monarchii aj vďaka zaostávaniu v slovenskej časti monarchie značne nerovnomerný.

INDUSTRIALIZAČNÉ VLNY A SNAHY O ELIMINÁCIU EKONOMICKÝCH ROZDIELOV MEDZI ČESKOU A SLOVENSKOU ČASŤOU MONARCHIE

Nová vlna industrializácie zasiahla Slovensko oveľa menej v porovnaní s českými krajinami. Z technického, ako aj ekonomického hľadiska, bola úroveň výroby do značnej miery stále na úrovni cechovej a remeselníckej výroby. S výnimkou Bratislavy a Košíc vznikajú len výnimočne väčšie výrobné podniky prevažne v potravinárstve ako cukrovary na juhozápadnom Slovensku, drevárska výroba, výroba papiera a celulózy. V tom čase už tradičné postavenie si zachováva slovenská banská ťažba a hutnícka výroba, aj keď okrem moderného spôsobu výroby v Podbrezovej, prevládal starý spôsob železiarskej výroby. Dostatočne bohaté zdroje minerálneho uhlia sú využívané len do malej miery a rozvoj ich ťažby nastal až začiatkom 20. storočia. Takmer tretina vyťaženej železnej rudy bola vyvázaná napr. do hút na terajšom českom území, napr. Vítkovice, avšak ťažba drahých kovov bola zanedbateľná. Signifikantným rysom celkového stavu slovenského hospodárstva bola skutočnosť, že v tomto období nevznikol jediný významnejší strojársky podnik. Tým, že prevažuje drobná výroba rozložená v rámci celého územia Slovenska, nevytvárajú sa vyhranenejšie priemyslové a výrobné oblasti.

S istým omeškaním sa rozvíja tiež moderná doprava a komunikačné systémy. So skutočne rozsiahlejšou a plánovitejšou výstavbou železníc sa začalo až koncom 60. rokov po dualizme, do r. 1869 bolo na Slovensko celkovo 160 km tratí. V r. 1872 je daná do prevádzky podtatranská magistrála z Košíc do Žiliny s prepojením na moravskú železnicu v Bohumíne. V roku 1872 je spustená premávka na trati z Budapešti cez Zvolen do Vrútok. Je tiež dokončený úsek medzi Trnavou a Trenčínom. V r. 1878 začína fungovať považská železnica zo Žiliny do Bratislavy. Do roku 1890 je postavené 1500 km

tratí, čo je však o mnoho menej ako bol priemer v rámci celého Uhorska³. Napriek týmto faktom trápila krajinu sociálna bieda. V značnom kontraste s nevýrazným hospodárskym vývojom je veľmi priaznivá populačná schopnosť slovenského obyvateľstva, čo predstavuje viac negatívnu ako pozitívnu stránku. Za posledné tri dekády 19. storočia sa na centrálneho Podunajsko a Dolnú zem, či kdekoľvek do cudziny, vystahuje viacej ako pol milióna ľudí.

Prevažne malovýrobný a málo rozvinutý charakter slovenskej ekonomiky mal svoje sociálne dôsledky. Slovenská robotnícka trieda odchádzala v hojnom počte za prácou na Dolnú zem, predovšetkým do Budapešti, kde boli zakladané vlastné robotnícke organizácie. Až do 90. rokov 19. storočia teda nebolo možné hovoriť o robotníckom hnutí v pravom slova zmysle na slovenskom území.

Zmeny štátoprávnej štruktúry a politického systému habsburskej monarchie v tretej štvrtine 19. storočia boli neoddeliteľne spojená s výraznými zmenami v oblasti hospodárskej. Prvým signálom novej hospodárskej politiky bolo zrušenie hraníc s Uhorskom v r. 1850⁴. Habsburská monarchia tak prešla z colného prohibicionizmu k vyváženému colnému ochranárstvu a prelomila bariéry k určitej ekonomickej uzavretosti voči ostatným krajinám⁵.

Zákonom zo dňa 26 marca 1850 boli v celej monarchii zriadené obchodné a živnostenské komory ako záujmové podnikateľské organizácie s pomerne rozsiahlymi možnosťami. Mali právo vyjadrovať sa ku komerčným a politickým aspektom navrhovaných ďalších zákonných opatrení, k daňovým a finančným otázkam, dopravným otázkam – výstavba železníc, mohli skúmať vnútorný a vonkajší trh a podávať v tomto ohľade dobrozdanie, usporiadať výstavy, propagovať technický pokrok a nové formy podnikania. O ich význame svedčí aj fakt, že od 60. rokov dostali tieto komory samostatné zastúpenie v zákonodarných zboroch. Na Slovensku ako aj v celom Uhorsku boli tieto komory aktívované až po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v r. 1869.

Na konci 19. storočia, vďaka všeobecnej hospodárskej konjunktúre, a to aj napriek slabšej ekonomickej základni, koncentrácia výroby a kapitálu prebieha aj v Rakúsko-Uhorsku. Vhodne zvolená hospodárska politika

---

³ Ibidem, s. 155–156.

⁴ Do r. 1850 trvala existovala colná hranica medzi Uhorskom a západnou časťou monarchie, čím sa nemohol vytvárať spoločný česko-moravsko-slovenský trh, ktorý mohol pôsobiť integračne. J. Rychlík, 1997. *Češi a Slováci vo 20. stolytí. Česko-slovenské vzťahy 1914–1915*. Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T.G. Masaryka, Praha, 1997. ISBN 80-88880-10-6, s. 26.

⁵ O. Urban, 1991. *České a slovenské dějiny do roku 1918*, op. cit., s. 187.

jednotlivých uhorských vlád prispieva k rýchlemu ekonomickému rozvoju Uhorska tempom, ktoré do značnej miery predbieha ekonomický rast ostatných častí monarchie. Celá výroba železa a ocele v monarchii je koncentrovaná do šiestich kartelov patriacich do sféry vplyvu bankového domu Rothschild. Zisky bánk v r. 1909–1913 sa zvýšili o 41%. Rakúska a maďarská buržoázia pod tlakom nemeckého kapitálu expandovala do priestoru Balkánskeho polostrova, čím chcela riešiť aj vnútropolitické krízy v monarchii⁶.

Celková hodnota národného dôchodku v Rakúsko-Uhorskej monarchii sa zvýšila od roku 1850 do roku 1913 o niečo viac ako 6,5 krát, kým národný dôchodok a jeho hodnota v samotnom Uhorsku stúpol za toto isté obdobie viac ako 8,5 krát. Podiel Uhorska na jeho tvorbe národného dôchodku v celej monarchii sa tak zvýšil z pôvodných 30 % na 36 %, pričom podiel obyvateľov Uhorska v tom čase predstavoval asi 40 % z celkového počtu obyvateľstva monarchie⁷. Efektivita produktívnejšieho hospodárstva a zvyšujúca sa ekonomická činnosť mali svoj dopad tak v celkovom raste objemu a kvality výroby, ako aj v podstatnom zvýšení podielu domáceho uhorského kapitálu, keď v r. 1880 tvoril len tretinu, kým v roku 1913 už dve tretiny. Avšak slovenský priemysel a kapitál participovali na tomto ekonomickom raste len v minimálnej miere. Slovensku bolo možné prisúdiť atribút jednej z najpriemyselnejších oblastí Uhorska do roku 1918, no v jeho ekonomike bola stále dominantná agrárna sféra. Na jednej strane by tu bolo vhodné spomenúť vznik celého radu vysoko špecializovaných a moderných priemyselných podnikov, a to fungujúcich hlavne na báze miestnych surovinových zdrojov a nerastného bohatstva. Na druhej strane však slovenskej industrializácii absentoval parciálny charakter, pretože podniky neboli budované v mestách alebo na dopravných uzloch, ale boli lokalizované v závislosti miest surovinových zdrojov.

V rámci Uhorského kráľovstva hospodárske centrum zostávalo naďalej v Podunajskej časti, a to predovšetkým v samotnom hlavnom meste Budapešti. Ďalšie centrum kde bola umiestnená väčšina priemyslových podnikov na Slovensku, bola naďalej Bratislava. Tu je možné spomenúť továreň Dynamit Nobel, rafinéria nafty Apollo, čokoládovňa – Císársko-kráľovská rakúsko-uhorská dvorná továreň na čokoládu bratov Stollwerckocov, Uhorská kráľovská tabaková továreň). V Košiciach to bola Franckova továreň na výrobu cigárie, strojáreň K. Polednyaka, keramický a nábytkársky priemysel.

⁶ Z. Pástor, 2000. *Dejiny Slovenska*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2000. ISBN 80-8055-269-X, s. 65–66.

⁷ O. Urban, 1991. *České a slovenské dejiny do roku 1918*, op. cit.

V istej miere mali ráz priemyselných miest aj mestá ako Banská Štiavnica s tabakovou továrňou a textilkou, mesto Ružomberok s papierňami, textilnou výrobou, ďalej Banská Bystrica s nábytkárskym závozom, drevárskou a textilnou výrobou, ako aj Žilina so závozom na výrobu súkna a celulózu. V ostatných mestách slovenskej časti monarchie z celkového počtu 40 štatutárnych slovenských miest, celkom prevládal predovšetkým tradičný spôsob remeselnej výroby. Štatisticky približne jedna pätina priemyselnej výroby Slovenska tak pripadala Bratislavskej župe, jedna osmina župe Spišskej, po na Zvolenskú a Gemerskú župu predstavovali po jednej desatine. K najzaostalejším industrializovaným oblastiam so zanedbateľnou priemyselnou výrobou patrili župy Oravská, Šarišská a Zemplínska.

Významnú súčasť slovenskej ekonomiky predstavovala spomínaná ťažba nerastných prírodných surovín, ktorá po roku 1890 zaznamenala nový rozvoj. Po desaťročnom stagnačnom období, kedy sa ťažba zvyšovala len veľmi pomaly, vzrástla v rozmedzí rokov 1890 – až 1910 viac ako 2,5 krát. Trvalú stagnáciu a po roku 1900 dokonca absolútny pokles zaznamenala aj výroba surového železa a ďalších hutníckych materiálov. Preto bolo logické, že takmer dve tretiny slovenskej rudy sa v posledných rokoch pre prvou svetovou vojnou vyvážalo. S výnimkou väčších železničných opravárenských dielní v Košiciach, Zvolene a Bratislave, no hlavne vo Vrútkach a niektorých menších závozoch, ktoré vyrábali a opravovali poľnohospodárske stroje a náradie, chýbalo na slovenskom území prakticky strojárstvo ako také. Podstatnejšími zmenami, predovšetkým v úrodných oblastiach juhozápadného a z časti východného Slovenska, prešla poľnohospodárska výroba, a to s použitím nových technológií a efektívnejším obhospodarovaním v pomerne krátkom časovom rozmedzí dvoch dekád zvýšili hektárové výnosy obilnín dvakrát a niektorých plodín dva až štyrikrát. To sa prejavilo markantne v slovenskom cukrovarníctve, ktoré od konca storočia takmer strojnásobilo celkový objem výroby. Rastúca spotreba sa prispôbovala tiež v štruktúre živočíšnej výroby, kde rástli počty bravčového a hovädzieho dobytku. Do konca 19. storočia bola na slovenskom území dobudovaná základná železničná sieť a zároveň bola v rozsiahlejšom miere zahájená výstavba spojovacích a miestnych dráh. Celková dĺžka železničných tratí dosiahla do prvej svetovej vojny takmer 3500 km, no predstavovala však asi len jednu sedminu dĺžky všetkých železníc v Uhorsku.

Celkovo je možné ekonomický vývoj Slovenska na prelome 19. a 20. storočia charakterizovať ako málo dynamický. Napriek počtu zamestnaných v poľnohospodárstve radikálne poklesol a spôsobil dokonca zníženie zamestnanosti o zhruba 93 000 osôb, čo znamenalo o niečo viac ako 8 %, pričom

zostávali ešte stále dve tretiny obyvateľstva závislé na agrárnom spôsobe výroby. Vzhľadom k relatívne nízkej koncentrácii poľnohospodárskej výroby na Slovensku pracovali na začiatku 20. storočia len štyri podniky s viac ako 1 000 zamestnancami, a vzhľadom k prevažnému remeselníckemu rázu výroby, nebol príliš zastúpený ani továrenský proleteriat.

TAB. 1. AKTÍVNI PRACUJÚCI – PROLETERIÁT NA SLOVENSKU V R. 1869 A 1900

	Poľnohospodárstvo		priemysel, remeslá		obchod doprava		obchod doprava		Celkovo	
	miliónov	%	miliónov	%	miliónov	%	miliónov	%	miliónov	%
1869	0,845	80,9	0,142	13,7	0,023	2,2	0,033	3,2	1,043	100
1900	0,649	68,3	0,217	22,8	0,053	5,6	0,031	3,3	0,950	100

Zdroj: O. Urban. 1991 *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1991. 287 s. ISBN 80-2050193-2, s. 224.

KONIEC 1. SV. VOJNY – BOOM SLOVENSKEJ EKONOMIKY

Aj keď hospodárska situácia v povojnovom Slovensku nebola najlepšia, s vytvorením jednotného spoločného československého trhu isté straty pre slovenský trhy boli vyvážené väčším hospodárskym priestorom. Postavenie hornatého bolo iné Slovenska v kontraste s rovinatou maďarskou nížinou, ktorá dávala omnoho vyššie hektárové výnosy. Preto vznikol v Hornom Uhorsku priemysel, ktorý mal saturovať celouhorské potreby. Uhorská vláda pristúpila v rámci vlastného trhu k budovaniu premyslenej dopravnej politiky. Centrum železničnej siete bola Budapešť s odkiaľ viedla lúčovitým spôsobom železničná sieť k hraniciam ríše⁸. Stav dopravnej železničnej siete sa vyznačoval nedostatkom hustoty železničných tratí smerujúcich predovšetkým zo severu na juh smerom k odbytiskám. Vzhľadom na horské masívy a reliéf Slovenska bolo nedostatočné prepojenie medzi jednotlivými župami na slovenskom území. Tento fakt predstavoval nemožnosť miestneho celoslovenského trhu. Vznikom ČSR, oddelením Slovenska od Maďarska, sa situácia zmenila. Došlo k oddeleniu československej meny od

⁸ J. Rychlík, 1997. *Češi a Slováci vo 20. století...*, op. cit., s. 94.

inflačnej rakúsko-uhorskej koruny v r. 1919. V 20. rokoch sa stáva aktuálnou otázka nutnosti spolupráce nástupníckych štátov. Slovensko sa tak dostáva do jednotného hospodárskeho priestoru s priemyselne vyspelými českými krajinami. So štátnou podporou sa začala rozširovať železničná sieť v rámci prepojenia českej a slovenskej časti 1. ČSR⁹.

Ak oblasť trianonského Maďarska bola pred r. 1918 odbytiskom pre slovenský priemysel, potom celé Rakúsko-Uhorsko bolo trhom pre výroby českého priemyslu. Keďže došlo k strate obidvoch trhov, znamenalo to, že Slovensko spolu s Podkarpatskou Rusou sa stalo náhradným odbytiskom pre český priemysel a prevzalo funkciu agrárnej oblasti, ktorú do predtým plnila v Uhorsku „dolná zem“. Na Slovensku sa predávalo asi 13–17% exportnej produkcie z českých krajín. Slovenský priemysel si však vyžadoval podporu štátu, pretože v konkurencii s českým priemyslom sa nemohol presadiť. V rámci racionalizácie priemyselnej výroby došlo k likvidácii 200 závodov, ktoré zamestnávali cca štvrtinu predvojnového počtu robotníkov¹⁰. Na druhej strane je nutné spomenúť, že povojnové obdobie znamenalo aj rozvoj niektorých priemyselných odvetví a ich podnikov. Jednalo sa o stavebníctvo, ťažbu a spracovanie dreva, ťažba mangánu.

ZÁVER

Ako pojednáva článok, hlavný predpoklad národnej autonómie a samotnej existencie štátu vyžaduje funkčnosť hospodárskeho systému, istú mieru jeho efektívnosti, alebo prinajmenšom rozvinutý poľnohospodársky systém, ktorý

---

⁹ Po vzniku ČSR bolo treba radikálne zmeniť smerovanie železníc. Vyžadovalo to rozsiahle úpravy a výstavbu nových tratí z východu na západ. Spojenie medzi českými krajinami a Slovenskom zabezpečovali okrem Košicko-bohumínskej trate len trať Bratislava–Kúty–Břeclav a vlárská dráha T. Teplice–Brno naliehavou úlohou v doprave bolo utvorenie prevádzkovo-technickej jednoty železničnej siete v ČSR, čo si vyžadovalo najmä úpravy a výstavbu železničnej siete na Slovensku. Rozsiahly železničný stavebný program sa začal pripravovať začiatkom roka 1919 a nadobudol platnosť 30 marca 1919. Na Slovensku sa malo postaviť z pätnástich plánovaných tratí až jedenásť. Železničnú sieť mali doplniť tak, aby sa vytvorila stredoslovenská magistrála, ktorá by odľahčila Košicko-bohumínsku trať a vytvorila ďalšiu dopravnú líniu. Samotné stavebné práce v r. 1923 nezohľadnili prioritné záujmy Slovenska, ktoré železničný program predpokladal, ale prioritou sa stali záujmy ministerstva národnej obrany a spojenie s českými krajinami. N. Krajčovičová, 2009. *Slovensko na ceste k demokracii*. Prodama, Bratislava, 2009. 268 s. ISBN 978-80-89396-01-6, s. 33–34.

¹⁰ L. Lipták, 2011. *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Kalligram, Bratislava, 2011. ISBN 978-80-8101-518-2, s. 110.

je, v istých momentoch, rovnako kľúčovým faktorom. Rodiaci sa štát ako entita teda závisí od efektivity hospodárstva, stupeň ktorej má následne vplyv na zrod národných dejateľov a hnutí, ako aj na následnú tvorbu a genézu politických strán. Hospodárska zaostalosť Rakúsko-Uhorskej monarchie zapríčinená nerovnomerným vývojom kapitalizmu v Európe, no predovšetkým slovenskej časti v rámci Uhorska, vplývala na politické myslenie, konzervatívne ideológiu, ktorá bola čiastočne zmenená do viac progresívnej línie práve vývojom trhu v rámci česko-slovenskej časti monarchie, a to aj vďaka národnému hnutiu v týchto častiach monarchie. Práve tieto dva elementy a ich vzájomná interakcia t.j. národné hnutie a ekonomický rozvoj, je možné označiť aké hlavné hybné elementy socio-ekonomického rozvoja slovenskej časti v rámci monarchie, 1. ČSR a jej významu pre celý stredoeurópsky región.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- KRAJČOVIČOVÁ, N. 2009. *Slovensko na ceste k demokracii*. Prodama, Bratislava, 2009. 268 s. ISBN 978-80-89396-01-6.
- LIPTÁK, L. 2011. *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Kalligram, Bratislava, 2011. 224 s. ISBN 978-80-8101-518-2.
- PÁSTOR, Z. 2000. *Dejiny Slovenska*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2000. ISBN 80-8055-269-X.
- RYCHLÍK, J. 1997. *Češi a Slováci vo 20. storočí. Česko-slovenské vzťahy 1914–1915*. Academic Electronic Press Bratislava a Ústav T.G. Masaryka, Praha, 1997. 360 s. ISBN 80-88880-10-6.
- URBAN, O. 1991. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1991. 287 s. ISBN 80-2050193-2.
- ŽALOUDEK, K. 1999. *Encyklopedie politiky*. Libri, Praha 1999. 559 s. ISBN 80-85983-75-3.

CITE THIS ARTICLE AS:

P. Čajka, J. Kalický, *Socio-ekonomické pozadie genézy hospodárskej sféry v Rakúsko-Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia*, „Security, Economy & Law“ 1/2019 (XXII), s. 5–15, DOI: 10.24356/SEL/22/1.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2019 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow